

Lamár Erzsébet

Bevezetés a szubjektivitás filozófiájába

2. A karteziánus szubjektum. (Descartes)
2. 3. Elmélkedések az első filozófiáról.

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával.

Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

2. 3. A karteziánus szubjektum. (Descartes) *Elmélkedések az első filozófiáról.*

A szemelvények az alábbi kötetből származnak:

Descartes, René: *Elmélkedések az első filozófiáról.* Atlantisz, Bp., 2014.

Az *Elmélkedések* már címében utal a megismerés elméletének körvonalazása során alkalmazott, korábban említett önreflexív módszerre. A mű középpontjában tehát az **elmélkedő én áll**, a hat elmélkedés lényegében az *Értekezés a módszerről* negyedik részében sűrített gondolatmenet részletes kifejtését tartalmazza. Témánk szempontjából különösen a cogito-érv gondolatmenetét kibontó második elmélkedés fontos, így ebben a leckében ezt fogjuk vizsgálni.

A teoretikus és módszertani kiindulópont a **kétely**, melynek célja az alapok aláásása.

Descartes megállapítja: mivel érzékeink megtévesztenek, ezért lényegében az összes hétköznapi meggyőződésünkben kételkedhetünk; ez az ún. **illúzió-argumentum**. Még azt sem tudhatom bizonyosan, hogy most, ezeket a sorokat olvasva, ébren vagyok, vagy éppen álmodom (**álom-argumentum**), sőt, még az is előfordulhat, hogy minden eddigi ismeretem hamis, hiszen létezhet egy csaló démon, aki mindenben szándékosan

meztéveszt engem. (**démon-argumentum**) Igen ám, de akkor **mi is vagyok „én”?** – teszi fel a kérdést a szerző.

A legtriviálisabb és legközvetlenebb bizonyosságom szerint van testem, és tudatosan cselekszem (járok, érzékelek, gondolkodom). Ezidáig abban is bizonyos voltam, hogy utóbbi tevékenységeim a lélekre vonatkoznak, melytől testem természete szerint elkülönül. De ha érzékeim meztévesztenek, semmi nem marad bizonyos mindabból, aminek bármi köze is van testemhez – hiszen még az is lehet, hogy ez a kéz, amivel írok, nem az enyém, és csak álmodom, hogy éppen írok...

Egyedül az marad tehát bizonyos, hogy én, aki most saját író kezének a létezésében kételkedem – és aki lehet, hogy mindezt álomban teszem – létezem.

„...az »én vagyok, én létezem« kijelentés – *valahányszor kimondom, vagy elmémmel megragadom* – szükségszerűen igaz.” (I. m. 34. o., saját kiemelésem)

És hogy áll a dolog a rajtam kívül létező dolgokkal? Vajon azok sem léteznek, pusztán a képzeletem játszik velem? Ennek tisztázásához vegyünk egy konkrét tárgyat: a viaszt. Külső tulajdonságait érzékeljük: szilárd, hűvös, illata a mézé. De ha megolvad, mindezek a tulajdonságai semmivé foszlanak: alakja megváltozik, illata elpárolog, folyékony és forró lesz. Honnan tudom mégis, hogy ez még mindig ugyanaz a viasz? Egyedül az értelem képessége, ti. az intuíció révén (**viasz-hasonlat**) – és bár tévedhetek a viasz tulajdonságait, sőt, akár létezését illetően is, azonban nekem szükségképp létezniem kell, hogy tévedhessek. Ismét ugyanoda jutottunk tehát: **a külvilág dolgainak létezése kapcsán sem számíthatok másféle bizonyosságra, kizárólag arra, amivel értelmem révén rendelkezem.**

„Minthogy ugyanis most már tudom, hogy magukat a testeket voltaképp nem az érzékek vagy a képzelőkéesség által észlelem, hanem kizárólag az értelem által, s hogy ezeket nem annak alapján észlelem, hogy megérintem vagy látom, hanem pusztán azon az alapon, hogy megértem őket, nyilvánvaló módon föl ismerem, hogy nincs semmi, amit könnyebben vagy evidensebben észlelnék, mint az elmémet.” (I. m. 43. o.)

A cogito-érv gondolatmenetének rekonstrukciója után rögzítsük annak néhány, számunkra különösen fontos következményét is:

- Bár érzékeink megtévesztenek bennünket, be kell látnunk, hogy **testi működéseink háttérben is a lélek áll**, mondja Descartes. Gondolhatunk úgy a testre, mint ami egyszerre elhatárolja és közvetíti az ént, önmagával és a külvilággal egyaránt. (Az interszubsztivitás problémáját Descartes a harmadik elmélkedésben vizsgálja.)
- Szintén hatalmas jelentőségű a külvilág létezésének és megismerésének, vagyis az általában vett objektív ismeretnek a problémája. A gondolatmenet lényege, ahogyan az *Értekezésben* már láttuk, hogy **ha rendelkezem a világ ideájával, akkor annak léteznie is kell, mindössze a róla alkotott ítéleteim lehetnek tévesek, melynek oka megismerőkéességem hiányossága**. (Az istenérv analógiájára, miszerint, mivel el tudom gondolni egy nálam tökéletesebb lény létezését, annak szükségképp léteznie is kell, hiszen csak általa rendelkezhetem egy ilyen lény (és bármely egyéb létező) ideájával.)

Descartes szubjektum-felfogása a hagyományosan értett dualizmusnál jóval többre enged következtetni. Ahogyan láttuk, a *cogito* nem jelenti a megismerő tudat elszigeteltségét, sőt, épp annak ellenkezőjét sejteti. Az ún. dualista értelmezések szerint az elkülöníthető test és lélek mellett Descartes egy harmadik, a kettő egységét megvalósító szubsztancia, ti. az egységes **személy** létezésére is utal. Bár terminusként nem használja a fogalmat, de mind az *Értekezésben*, mind pedig az *Elmélkedésekben* az önmagához, a külvilághoz, a többi emberhez, és mindenekelőtt Istenhez való viszonyaiban vizsgálja az ént; Isten létének bizonyítása tehát, az én konstitúciójában alapvető jelentőségű másság/alteritás eredetként, nem pusztán metafizikai, de egyszersmind ismeretelméleti jelentőséggel is bír.

További tájékozódásul:

Pavlovits Tamás: „Gondolkodom, tehát vagyok.” / *Bevezetés a filozófiába. Filozófusok híres mondatai.* SZTE BTK 2019/2020-2. (egyetemi előadás)
<https://www.youtube.com/watch?v=s6awaRzGJns>

Ellenőrző kérdések:

1. Foglalja össze az átfogó kétely alapjául szolgáló érveket!
2. Mit állít a cogito-érv?
3. Milyen viszonyban áll egymással a test és a lélek?
4. Mi a viasz-hasonlat lényege?